

שלמה גן - צבי

"אז יבנה יהושע מזבח"

זמנו ומשמעותו של מעמד הברכה והקללה [יהושע, ח', ל-לה].

ה ק ד מ ה

סיפור בניית המזבח ומעמד הברכה והקללה בהר גריזים ובהר עיבל מעורר מספר בעיות קשות. רובן קשורות ליחס בין בצוע המעמד ע"י יהושע לציווי עליו ע"י משה (דברים י"א, כו-ל, כ"ז, א-כו)¹. במאמר זה ברצוני לעמוד על בעיה אחרת, והיא מיקום סיפור המעמד בספר יהושע, ומשמעותו של מיקום זה.

א. "אין מוקדם ומאוחר בתורה"

ספור מעמד הברכה והקללה ממוקם בספר יהושע אחרי ספור מלחמות יריחו והעי, והפרשיות הנלוות אליהן (המרגלים, חטא עכן) - ולפני ספור פרשת הגבעונים והמלחמה בברית מלכי הדרום הקשורה בה. קשה מאד להבין שכך אכן היה סדר הדברים, וזאת מסיבה פשוטה: הר גריזים והר עיבל נמצאים, כידוע, בקרבת שכם,² בעוד העי נמצא סמוך לבית-אל,³ והגלגל - ליד יריחו.⁴ המרחק מהגלגל לשכם הוא כ-45 ק"מ בקו אוירי, והרבה יותר על פני הקרקע. ע"פ המסופר בפרשת הגבעונים הגיעו הגבעונים ליהושע שהיה בגלגל (יהושע, ט', ו'). אם אכן סדר הדברים היה כפי המסופר - ירדו יהושע וצבאו מהעי לגלגל,

1 למשל: מציווי משה משתמע שיש, בנוסף על ציווי בניית המזבח, ציווי על הקמת אבנים גדולות, סיודם בסיד, וכתיבת התורה עליהן, וביהושע אין רמז לכך; בציווי משה עומד העם על ההרים וביהושע - מולם, ועוד.

2 דברים י"א, ל: "הלא המה בעבר הירדן... אצל אלונים מורה", ועיינן סוטה ל"ב ע"א במשנה: "ונאו אל הר גריזים ואל הר עיבל שבשומרון שבצד שכם". וכן בשופטים, ט, ז: "וילך ויעמד בראש הר גריזים... שמעו אלי בעלי שכם" - וכל העניין שם.

3 יהושע, ז', ב: "העי אשר עם בית און מקדם לבית אל" ועוד.

4 יהושע, ד', יט: "ויחנו בגלגל בקצה מזרח יריחו".

העלו את כל העם לשכם, ערכו את המעמד - וירדו שוב לגלגל.⁵ את כל המסע הזה הם ערכו בארץ עויינת, שעדיין לא התחילה להכבש.⁶ זהו דבר שלא מתקבל על הדעת, במיוחד החזרה משכם האסטרטגית, שנמצאת בגב ההר, לגלגל שבבקעת יריחו.⁷ בעל כורחנו אנו אומרים ש"עירוב פרשיות יש כאן", וזמנה של פרשה זו מאוחר יותר.⁸ אנו מבקשים, אפוא, לברר הן את זמנה המדויק של הפרשה, והן את הסיבה לכתיבתה במקום שנכתבה^{8א}. לשם כך נקדים מספר הקדמות. נעדין תחילה בציווי על מעמד זה בפרשת "כי תבוא".⁹

5 אמנם יתכן שגם ליד שכם ישנה גלגל - דברים י"א, ל: "מול הגלגל אצל אלוני מורה", אולם מהמשן הספר ברור לחלוטין שאין הכוונה כאן לגלגל זו.

6 נראה, אמנם, שאיזור גב ההר לא היה מיושב, וזה מוכח מספור מלחמות יהושע, וכן מספור הויכוח בין בני יוסף ליהושע (יהושע, י"ז, יד-יח) - שמשם משמע שהאיזור היה מיוער. אך במקרה זה נוצרת בעיה אחרת, של תנועה של מיליוני אנשים נשים וטף דרך צמחיה סבוכה.

7 אמנם גם אחרי מלחמת מלכי הדרום חוזר יהושע לגלגל, אולם שם מדובר רק בלוחמים החוזרים למחנה בו נמצאים הנשים והילדים⁷ עדיין יהושע, י"ז מג), בעוד שבמעמד הברכה והקללה היה כל העם.

8 גם חז"ל קבעו את זמן הפרשה לזמן אחר מאשר נכתבה, אולם הם הקדימו אותה ליום מעבר הירדן - עדיין סוטה ל"ב ע"א במשנה והגמרא בל"ג ע"א וע"ב ובמיוחד תוד"ה "מול". דבר זה רחוק מאד מהפשט, וחז"ל עצמם נזקקו לנס כדי להסבירו, וגם לשיטתם - השאלה במקומה עומדת: מדוע נכתבה הפרשה שלא במקומה?

8א לכאורה קשה לומר שהפרשה לא נמצאת במקומה מהניטוי המופיע בתחילתה: "אן יבנה יהושע מזבח...". אולם עיון במשמעותו של ביטוי זה במקרא פותר את הבעיה - הביטוי "אז", במיוחד כשהוא סותר פרשה כמו אצלנו, בא לתת למאורע מסויים משמעות הסטורית מעבר למקומו הכרונולוגי, ולפעמים גם מחוץ למקום זה - עדיין למשל שמות טו, א - שירת הים, במדבר כא, יז - שירת הבאר, דברים ד, יא - הבדלת ערי המקלט ע"י משה המהווה את תחילת ההתיישבות בארץ, יהושע י, יב

ב. "האלה הכתובה בספר התורה".

בציווי הברכה והקללה בפרשת "כי תבוא"¹⁰ אנו מוצאים שתיים-עשרה קללות "ארור" - מספר המתאים למספר שבטי ישראל, המודגשים במיוחד במעמד זה.¹¹ עיון בתוכן הקללות מעמיד אותנו בפני השאלה: מהו המכנה המשותף לכל הקללות האלה, הנאמרות במעמד כה נשגב? כדי לענות על שאלה זו נברוק את משמעות השרשים "א.ר.ר." ו"ק.ל.ל." במקרא כולו.

אפשר לומר בבטחון שהשרשים "א.ר.ר." ו"ק.ל.ל." מופיעים במקרא כמעט תמיד בהקשר של בגידה, מעילה באימון, כפיות טובה, הפרת ברית, וכד' - או בקשר למעשה שפל של פגיעת החזק בחלש ממנו או החסר אוניים בפניו, תוך שמוש בסמכויות למטרות רשע, ובמיוחד שכרוכה בדבר שפיכות דמים.

הדבר בא לידי מיצוי בשורש "א.ל.ה.", שמשמעותו כפולה: מצד אחד ברית ושבועה, ומצד שני - קללה הנאה על הפרתה. ניתן להוכיח הנחה זו מעשרות דוגמאות בכל המקרא, ואניא חלק מהן:

1. קללות הנחש והאדם - "ארור אתה מכל הבהמה"¹² ו"ארורה האדמה בעבורך"¹³ - באות כתגובה למעשה העורמה של הנחש, וכפיות הטובה של האדם.

2. המבול נקרא קללה: "לא אוסיף לקלל עוד את האדמה..."¹⁴ כיון שבא על מעשי החמס של בני האדם.¹⁵

- נס המלחמה בגבעון ועוד. בשתי הדוגמאות האחרונות קשה מאוד להסביר את הניטוי "אז" במשמעות של ציון זמן מדויק וכך גם בדוגמאות רבות אחרות במקרא ואכמ"ל. (תודה ליואב אליצור על רעיון זה).

9 דברים כ"ז, א-כו. 10 דברים, כ"ז, טו-כו.

11 שם, פסוקים יב, יג: "אלה יעמדו לברך את העם... שמעון

לוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימין... ראובן גר ואשר וזבולון דן ונפתלי".

12 בראשית, ג', יד. 13 שם, פסוק יז.

14 שם, ח', כא. 15 שם, ו', יא: "ותמלא הארץ חמס..."

3. כנען נתקלל ע"י נח: "ארור כנען..."¹⁶ על מעשה שפל שעשה באביו הישן וחטר האונים.

4. יעקב חושש שמא יביא על עצמו "קללה ולא ברכה"¹⁷ ואמו מרגיעה אותו: "עלי קללתך בני"¹⁸ - בגלל מעשה המרמה שלו בקבלת הברכות.

5. קללת יעקב לשמעון ולוי: "ארור אפם כי עז",¹⁹ באה כתגובה על מעשה שכס: "ויענו בני יעקב את שכס ואת חמור אביו במרמה"²⁰.

6. יושבי מרוז מקוללים ע"י דבורה: "ארו מרוז אמר ה' ארו ארו יושביה"²¹ - והסיבה: בגידתם בעמם בשעת מלחמה: "כי לא באו לעזרת ה'..."²¹

7. מעשה אבימלך בן ירובעל ויותם בשכס²² רצוף כולו מעשי בגידה שפלים, הכרוכים בשפיכת דם. הפסוקים המסיימים את הפרשה אומרים: "וישב אלהים את רעת אבימלך אשר עשה לאביו להרג את שבעים אחיו ואת כל רעת אנשי שכס השיב אלהים בראשם ותבא עליהם קללת יותם בן ירובעל"²³.

8. בפרשת פלגש בגבעה²⁴ נשבעים בני-ישראל: "ארור נתן אשה לבנימין"²⁵. קללה זו באה בגלל מעשה הנבלה שעשו בישראל,²⁶ ומכוונת כלפי מי שיפר את החזית המאוחדת נגדם.

17 שם, כ"ז, יב.	16 שם, ט', כה.
19 שם, מ"ט, ז.	18 שם, פסוק יג.
21 שופטים, ה', כג.	20 שם, ל"ד, יג.
23 שם, פסוק נז.	22 שם, פרק ט'.
25 שם, כ"א, יח.	24 שם, פרקים י"ט-כ"א.
	26 שם, כ"ו, י.

9. על עלי אומר הי לשמואל: "... אשר ידע כי מקללים להם בניו" - ואכן בני עלי עשו מעשי עוול תוך ניצול כוחם וסמכותם ככהני הי. 27

10. בשעת המלחמה עם פלישתים משביע שאול את העם: "ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב ונקמתי מאיבי" 28 - אדם הדואג לצרכיו הפרטיים לפני תום המלחמה פוגע בצבאו הוא.

11. דוד, בדבריו לשאול, מקלל את האנשים שבגדו בו וניסו להסגירו לשאול: "... ואם בני האדם ארורים הם לפני הי..." 29

12. שמעי בן גרא מקלל את דוד, בבורחו מפני אבשלום: "וכה אמר שמעי בקללו: צא צא איש הדמים ואיש הבליעל השיב עליך הי כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתו ויתן הי את המלוכה ביד אבשלום בנך והנך ברעתך כי איש דמים אתה" 30 - הקללה באה כנגד הבגידה שבגד דוד, לטענת שמעי, בשאול ובביתו.

13. יהוא מכנה את איזבל "ארורה" 31 - ייתכן מאד שב"זכות" מעשה הנבלה בנבות, וגם כתגובה להאשמתה אותו בבגידה: "ותאמר השלום זמרי הרג אדניו" 32.

14. פרשת הסוטה 33 הבוגדת בבעלה ומפרה את הברית שכרתה עמו משופעת בביטויים הגזורים מהשרשים "א.ר.ר." ו"א.ל.ה.": "מי המרים המאריים" 34, "יתן הי אותך לאלה ולשבועה" 35.

27 ש"א, ב', מפסוק יא והלאה. 28 שם, י"ד, כד.
29 שם, כ"ו יט. 30 ש"ב, ט"ז, ח.
31 מל"ב, ט', לד. 32 שם, פסוק לא.
33 במדבר הי. 34 שם, פסוק יט ועוד.
35 שם, פסוק כא ועוד.

15. גם בנבואות הנביאים ובספרי הכתובים אנו מוצאים משמעות זו ללשונות "א.ר.ר." ו"ק.ל.ל.". לדוגמא, בספר ירמיה ³⁶: "ארור עושה מלאכת ה' רמיה וארור מנע חרבו מדם" או בתהילים: ³⁷ "בפיו יברכו ובקרנם יקללו סלה", ובפרק ק"ט, העוסק כולו בשונאים המשיבים רעה תחת טובה: "יקללו המה ואתה תברך". ³⁸ גם שלמה המלך מזהיר: ³⁹ "אל תלשן עבד אל אדניו פן יקללך ואשמת" - מעשה הבגידה שבהלשנה גורר אחריו קללה.

אלה מספר דוגמאות, ויש עוד רבות, אך קצרה היריעה מלהאריך.

עפ"י עקרון זה ניתן להבין את הקללות שנאסרו בתורה ואת סיבת חומרתן: המקלל את ה' ⁴⁰ או את אביו ואת אמו ⁴¹ עונשו מוות, כיון שהקללה מיצגת כפיות טובה תהומית ובגידה קשה כלפי נותני חייו של האדם. גם קללת חרש ⁴² נאסרה במפורש כיון שיש בה שפלות של פגיעה באדם שאינו יכול לשמוע את הנאמר עליו - ולהגיב.

איסור נוסף שניתן להבין על-פי עקרון זה נמצא בפרשת משפטים: "אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר", ⁴³ וראוי להקדיש לו, במאמר מוסגר, כמה מלים.

בכל חברה אנושית מסודרת פועלות מערכות שלטון ומערכות משפט. שתי מערכות אלה הן, מעצם טיבן, בעייתיות מאד, כיון שבהן מתרכז כח רב מאד, כח שיש לו השפעה ישירה על כל פרט ופרט בחברה כולה: לשליט ולדיין סמכויות נרחבות מאד לגבי ממונו של אדם, גופו ואף

36 מ"ח, י.

37 ט"ב, ה.

38 פסוק כח.

39 משלי, ל', י.

40 ויקרא, כ"ד, י-כג.

41 שמות, כ"א, יז; ויקרא, כ', ט. ועיין גם משלי, כ', כ; ל', יא.

42 ויקרא, י"ט, יד.

חיינו - וכל חברה צריכה להתמודד עם ריכוז כח זה ולדאוג שהוא לא יופנה לרעה. שני תנאים בסיסיים נדרשים כדי שמערכות השלטון והמשפט יתנהלו כראוי:

א. מצד העם - אמון בסיסי כלפי השליטים והשופטים;
ב. מאת השליטים והשופטים נדרשת רמה מוסרית מתאימה, כדי שאלה לא יתפתו להשתמש בכוחם לרעה. כשאין אמון מצד העם כלפי מערכות השלטון והמשפט, נוצר מצב של "איש הישר בעיניו יעשה", על החברה הולכים ומשתלטים חוקי הג'ונגל, והמערכות הולכות ומתפרקות. מצד שני, אם אנשי השלטון והמשפט לא יקפידו על שמירה על מגבלות כוחם, וינסו להשתמש בכוחם למטרות שליליות - המערכת כולה תסתאב ותשחח. בדרך כלל תופעה אחת גוררת אחריה את השנייה: כאשר העם מפסיק לתת אמון במערכת - הדבר גורם להשחתתה, ולהיפך: שחיתות המערכת גורמת לעם לחדול לתת בה אמון. האיסור "אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר"⁴³ מכוון כלפי העם, ומורה לו לתת אמון במערכות השלטון ("נשיא")⁴⁴ והמשפט ("אלהים")⁴⁵, לא לבגוד בהן ולא להפר את אמונן, כל עוד אין הן חורגות מסמכותן - "בעמך - בעושה מעשה עמך".⁴⁶

43 שמות כ"ב, כז.

44 עיין ראב"ע: "וזה הנשיא הוא המלך הכתוב במשנה תורה", וספורנו: "כי אמנם קללת המלך ורעתו תהיה על הרוב סיבת רעה רבה והיזק לצבור", וכן ברמב"ן: "נשיא - הנשא על העם והוא המלך והזכיר שלא יאור אותו כאשר יחייב אותו במשפטו" ועיין בחזקוני שחולק.

45 עיין אונקלוס: "דיינא לא תקיל", וברש"י: "הרי זו אזהרה לברכת ה' ואזהרה לקללת דין" ובספורנו: "אע"פ שתחשוב שהטה את דינך הדיין לא תקללהו", וכ"ה ברמב"ן ובראב"ע (בפירוש הראשון) ובמיוחד ברשב"ם: "דבר הכתוב בהווה, לפי שהמלכים והדיינים דנים דיני ממונות ונפשות רגילים בנ"א לקללם" ומקורם במכילתא, וכן בסנהדרין ס"ו ע"א - וכדעת ר' ישמעאל.

46ב"ק צ"ד ע"ב והרבה בגמרא, וכן במכילתא: "אי נשיא יכול כאחאב וחבריו - ת"ל בעמך...".

הצווי למלך לא לחרוג מסמכותו ולא להשתמש בכוחו לרעה נמצא בפרשת המלך⁴⁷, שם מפרטת התורה את האיסורים החלים עליו: הרבות סוסים, נשים, כסף וזהב, מצווה אותו לכתוב את ספר התורה ולקרוא בו כל ימי חייו, ומנמקת: "לבלתי רום לבבו מאחיו..."⁴⁸. לעומת זאת, לשופטים ולדיינים מקדישה התורה הרבה יותר פסוקים, המזהירים אותם מפני הטיית דין, לקיחת שוחד, הכרת פנים במשפט⁴⁹ וכו' וכו'. לכאורה זה תמוה, שהרי סמכויות המלך, הן השיפוטיות, כשופט⁵⁰, והן הבצועיות, כזרוע המבצעת של המדינה, רחבות הרבה יותר מסמכויות הדיינים, שהן שפוטיות בלבד, וצמודות לדין התורה! התשובה לכך פשוטה, וטמונה בתוך השאלה: הדגש שהתורה שמה על יושר הדין ויושרם של הדיינים נובע מהעובדה שהדיינים כפופים ומחוייבים לדין התורה בלבד - מסיבה זו כל הטיית דין, כל עיוות משפט, נעשים בשם התורה ובהגנתה, בשם הצדק והיושר - ובחסותם, ואין מי שיחשוד או שיעיז לטעון נגד הדיינים המושחתים. זהו מקור כוחה של מערכת המשפט כולה, זהו גם מקור הפיתוי הגדול - וזוהי גם הסיבה שהתורה מדגישה נושא זה כל-כך.

ע"פ עקרון זה ברצוני לעמוד - שוב במאמר מוסגר - על פרשה שבמבט ראשון לא קשורה לענין, אך בהסתכלות עמוקה יותר יש ללמוד ממנה לעניננו. בפרשת כי תצא⁵¹ נאמר: "וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עץ לא תלין נבלתו על העץ כי קבר תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלוי ולא תטמא את אדמתך אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה".

47 דברים י"ז, יד-כ.

48 שם, פסוק כ.

49 עיין שמות, כ"ג, א-ב; וח; דברים, ט"ז, יח-כ ועוד.

50 עיין רמב"ם, מלכים, פ"ג, ה' ח-י.

51 דברים, כ"א, כב.

לענ"ד יש קשר בין "אלהים לא תקלל" ל"קללת אלהים תלוי". תליית אדם אחרי המתתו יש בה מהנקמה הפראית, חסרת התכלית המעשית, שהושגה כבר עם בצוע עונש המוות. אמנם יש לה מטרה חינוכית של "יראו וייראו"⁵², ולכן נצטוונו עליה, אך מטרה זו יכולה להיות מושגת רק ביום. השארת הגופה תלויה בליילה אין בה שום תועלת, אלא רק בזוי האדם שכבר נענש על מעשהו⁵³. לכן אי הורדת הגופה לפני שקיעת החמה יש בה "קללת אלהים" - קללת הדיינים⁵⁴ שמשתמשים בכוחם מעל ומעבר לנדרש ולמתחייב, תוך פגיעה באדם מת, שהוא כמובן, חסר אונים לחלוטין. נקודה זו חשובה ועוד נזדקק לה בהמשך⁵⁵.

52 הפרשה סמוכה לפרשת בן סורר ומורה המסתיימת בפסוק: "...וכל ישראל ישמעו ויראו".

53 עיין סנהדרין מ"ו ע"א במשנה: "אמר ר"מ בשעה שאדם מצטער (הכוונה לתלוי) שכונה מה לשון אומרת קלני מראשי, קלני מזרועי. אם כך המקום מצטער על דמם של רשעים שנשפך, ק"ו של צדיקים". ועיי"ש ע"ב שהיו הורגים סמוך לשקיעת החמה כדי לתלות ולהורידו מיד - "כדי לקיים מצוות תליה" ותו לא.

54 רוב הפרשנים פירשו "אלהים" - קודש, או לעניין בזוי ה', או לעניין התלוי שהוא מקלל ה'. אולם עיין בחזקוני: "...דבר אחר לדיינין קאי... ופעמים יהיו סבורים שעל עבירה קלה נדון ויקללו את הדיינין" ועיין רשב"ם על הפסוק "אלהים לא תקלל": "לפי שהמלכים והדיינים דנים דיני ממונות ונפשות רגילים בנ"א לקללם... וכן הוא אומר כי קללת אלהים תלוי - כשרואין את האדם תלוי מקללין את הדיינין...".

55 ועיין רמב"ם, מלכים, פ"ג ה"י שהביא דווקא דין זה כדוגמא למלך היכול לנהוג בנגוד לדין תורה לצורך השעה: "כל ההורג נפשות שלא בראיה ברורה... יש למלך רשות להורגו ולתקן העולם לפי מה שהשעה צריכה, והורג רבים ביום אחד, ותולה, ומניחן תלויים ימים רבים להטיל אימה ולשבר יד רשעי העולם".

על-פי קו מחשבה זה ניתן להבין את נושא הקללה המופיעה במסי רב של מקומות בחלק האחרון של ספר דברים - בפרשתוכחה⁵⁶, ואח"כ בפרשת נצבים⁵⁷ - כאן משה כורת ברית עם ישראל⁵⁸, וישראל מתחייבים לשמור את התורה - והתחייבות זו כוללת גם סנקציות למקרה של הפרת הברית. לכן מודגש כאן נושא הקללה, ובמיוחד מודגש השרש "א.ל.ה." שהוא, כפי שהוסבר, משמש הן לשנועה והן לקללה הנאה בעקבות הפרתה⁵⁹.

כך גם מוסבר יפה הציווי על מעמד הברכה והקללה בהר גריזים ובהר עיבל, הבא בסמוך לפרשת התוכחה - משה מצווה את העם לחדש את הברית, על הקללות הקשורות בה, אחרי כניסתם לארץ. עתה נוכל לחזור לאותו ציווי, של מעמד הברכה והקללה, וננסה למצוא בו הגיון פנימי, על-פי אותו עקרון שראינו עד כאן.

56 דברים, כ"ח, טז-יט: "ארור אתה בעיר וארור אתה בשדה, ארור טנאך ומשארתי, ארור פרי בטנך ופרי אדמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך, ארור אתה בעיר וארור אתה בשדה". ואח"כ, (פסוק מה): "ובאו עליך כל הקללות האלה" ועוד.

57 שם, כ"ט, יג: "... את הברית הזאת ואת האלה הזאת", ואח"כ (פסוק יט): "ורבצה בו כל האלה..." ועוד. וכן "ויחר אף ה' בארץ ההיא להביא עליה את כל הקללה הכתובה בספר הזה" (פסוק כ"ו). ועוד שם.

58 דברים, כ"ח, סט, אחרי כל התוכחה: "אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב..." שם, כ"ט, יג: "ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת", ועוד שם.

59 לפי עקרון זה ניתן להסביר עוד פרשיות ופסוקים במקרא, כגון בירמיה פרק י"א: "שמעו את דברי הברית הזאת... ארור האיש אשר לא ישמע את הברית הזאת, וכמובן פרק י"ז ביחזקאל העוסק כולו בהפרת הברית והאלה שכרת מלך בבל (!) עם מלך יהודה, והעונש, מאת ה', על הפרת ברית זו: "והפר ברית ונמלט?!"

ג. "ארורים הם לפני ה'".

שתיים עשרה קללות "ארור" נצטוו ישראל לומר במעמד הברכה והקללה¹⁰, ובחלוקה כללית ניתן לחלקן כך:

קללה אחת לע"ז: "ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תעבת ה' מעשה ידי חרש ושם ב"ת"

קללה אחת לשפיכות דמים: "ארור מכה רעהו ב"ת"

ארבע קללות לגלוי עריות: "ארור שכב עם אשת אביו כי גלה כנף אביו"

"ארור שכב עם כל בהמה"

"ארור שכב עם אחתו בת אביו או בת

אמו"

"ארור שכב עם חתנתו"

שלוש קללות בבין אדם לחבירו: "ארור מקלה אביו ואמו"

"ארור מסיג גבל רעהו"

"ארור משגה עור בדרך"

שתי קללות בנושא המשפט: "ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה" "ארור לקח שחד להכת נפש דם נקי"

וקללה אחת כללית: "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשת אתם"

במבט ראשון קשה למצוא מכנה משותף לכל הקללות. אולם נמצאת כאן מילה אחת שמופיעה פעמיים, והיא המפתח לכל העניין כולו:

" ב ט ת ו ". גם בקללה כנגד ע"ז וגם בקללה כנגד שפיכות דמים מופיעה מילה זו - ויש כאן נתינת משמעות לכל הקללות כולן⁶⁰.

60 הלכתי כאן, באופן כללי, בשיטת האבן-עזרא והרשב"ם, עם מספר הברלים ושינויים, ואביא את פירושיהם בהערות לקמן.

המכנה המשותף לכל העבירות כאן הוא שיש בהן מימד של הסתרה, טשטוש וערפול - או שמדובר בעבירות שנעשות בפועל בסתר וללא רואה, או בעבירות שמשמעותן לא ברורה ולא "פורמלית". אנסה להוכיח טענה זו על כל אחת מן הקללות, מחוץ לשתיים שבהן נאמר בפירוש "בסתר", ונפתח בעריות:

"ארור שכב עם אשת אביו כי גלה כנף אביו" - מיוחדת היא ערוות אשת אב בזה שנאסרה באופן מיוחד בספר דברים⁶¹, בנוסף לאסור בתוך שאר העריות בפרשות אחרי-מות⁶² וקדושים⁶³, אולם דבר נוסף מיוחד בה, והוא הביטוי "כנף אביו".

אין בכל איסורי העריות ביטוי הקשור ל"כנף" חוץ מאיסור זה⁶⁴. למלה "כנף" מספר משמעויות, ואחת מהן היא כיסוי ומחסה: "בצל כנפיך תסתירני"⁶⁵, "אחסה בסתר כנפיך"⁶⁶, "אשר באת לחסת תחת כנפיו"⁶⁷ ועוד. שמוש בבטוי זה מרמז על עבירה שיש בה כיסוי והסתרה⁶⁸.

"ארור שכב עם כל בהמה" - גם בהמה נאסרה מחוץ לשאר איסורי עריות⁶⁹, ומה שמייחד אותה משאר העריות היא העובדה שהיא מהווה שותף לדבר עבירה שאינו יכול להעיד לעולם על המעשה, כיון שאין לה כושר דבור - ולכן עבירה זו נסתרת ונעלמת⁷⁰.

61 דברים, כ"ג, א. 62 ויקרא, י"ח, ח. 63 שם, כ', יא.

64 חז"ל נחלקו בפירוש הביטוי "כנף אביו": ר' יהודה לומד מכאן אסור לאנוסת אביו, וחכמים לומדים מכאן אסור שני לשומות-יבם של אביו (עיין יבמות ד' ע"א והרבה במסכת שם) - גם באסורים אלה יש מימד של הסתרה, ואכמ"ל.

65 תהילים, י"ז, ח. 66 שם, ס"א, ה. 67 רות, ב', יב.

68 הרשב"ם מפרש כאן: "... שוכב עם אשת אביו - זהו מקום שהוא גדל שם ואין רואה...". ועיין במו"נ לרמב"ם פרק מ"ג: "... ואמר אבן ג'נאח שהוא (השרש כ.נ.פ) יבוא גם-כן בענין ההסתר... וממנו אצלי ולא יגלה כנף אביו - לא יגלה סתר אביו".

69 שמות, כ"ב, יח.

70 זהו גם הסבר הראב"ע: "כי אין לה פה שתצעק ותערער...". והרשב"ם מעיר: "... עם כל בהמה - אין זה כי אם בסתר...".

"ארור שכב עם אחתו בת אביו או בת אמו" - בעונש של השוכב עם אחותו בפרשת קדושים⁷¹ נאמרו מספר ביטויים מיוחדים שלא נמצאים בשום אסור ערווה אחר: "נראה את ערותה" במקום הביטוי הרגיל "גלוי ערוה", "והיא תראה את ערותו", "חסד הוא". אולם ישנו ביטוי ייחודי נוסף: "ונכרתו לעיני בני עמם" - עונש כרת לעיני העם לא נמצא בשום מקום אחר. ניתן לומר שגילוי עריות בין אח לאחות הוא דבר נסתר במיוחד, כיון ששניהם גרים יחד באותו הבית, ולכן מדברת התורה על עונש גלוי - "לעיני בני עמם" - מעין מאמר חז"ל: "אדם עובר עבירה בסתר והקב"ה מכריז עליו בגלוי"⁷².

"ארור שכב עם חתנתו" - הכוונה כאן היא לאסור אשה ובתה⁷³, אולם התורה כינתה אסור זה בשם אחר - חותנת - שהיא מלה יחידאית ואינה מופיעה בשום מקום אחר במקרא! יש כאן מגמה ברורה של הסתרת האסור וכנוויו בשם בלתי מקובל⁷⁴.

על-פי אותו עקרון ניתן להסביר גם את הקללות המכוונות לאסורים שבין אדם לחבירו:

"ארור מקלה אביו ואמו" - כפי שכבר הוזכר, אסור קללת אב ואם, בגלל כפיות הטובה שבו, מהווה אסור חמור, שעונשו קשה מאד. אולם כאן אין קללה על מקלל אב ואם אלא על מקלה אב ואם. "מקלה" שורשו "ק.ל.ה." ומשמעותו ביזוי, בנגוד ל"מקלל" ששורשו "ק.ל.ל.",

71 ויקרא, כ', יז.

72 סוטה, ג', ע"א. ועיין רמב"ן במקום: "וטעם ונכרתו לעיני בני עמם לאמר: אתה תעשה זה בסתר והי' יגלה עוונך, בהביאו עליך עונש לעיני כל בני עמך, והזכירו כן בחטא הנעשה בחדרי חדרים והוא הוין בכל הכריתות".

73 ויקרא, י"ח, יז; כ', יד.

74 הראב"ע אומר על העריות: "ושוכב עם אשת אב ואחות וחותנת אינו נחשו להתייחד עמה על-כן הוא דבר נסתר" והרשב"ם אומר: "הלא תראה אין כתוב כאן שוכב עם אשת רעהו, כי מה לך ליכנס בבית אחרים ולא יליזו עליו... שוכב עם אשת אביו - זהו מקום שהוא גדל שם ואין רואה... וכן אחותו, וחותנתו - האם רגילה בבית בתה".

ומשמעותו אמירת קללה. אין בתורה אסור מפורש להקלות אב ואם - אלא רק לקללם⁷⁵, ובכ"ז אנו מוצאים כאן קללה למקלה ולא למקללו - אכן כאן כונת התורה למעשה נסתר יותר, פחות "בוטה" ופהות "רשמי" מקללה - ועליו דווקא נאמר "ארור"⁷⁶

"ארור מסיג גבל רעהו" - האסור נכתב בפרשת שופטים⁷⁷: "לא תסיג גבל רעך אשר גבלו ראשנים..." משמעות האסור היא נטילת רכוש הזולת בגניבה,⁷⁸ אולם התורה לא התייחסה כאן לאסורים כמו "לא תגזול"⁷⁹ - כיוון ששם מדובר בממון, שאדם מרגיש בחסרונו, בנגוד להסגת גבול הקרקע שהיא נסתרת והרבה פחות מורגשת⁸⁰. "ארור משגה עור בדרך" - האסור נמצא בפרשת קדושים⁸¹: "לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל ויראת מאלהיך אני הי". עצם האסור הוא מעשה שפל של פגיעה בחלש וחסר האונים ללא ידיעתו, מה עוד שהדבר מסור ללבו של אדם⁸², ואין איש יודע אם נתכוון להכשילו אם לאו.

75 ישנן מצוות עשה של כבוד ומורא אב ואם, אך כאן משתמטת התורה - ולא במקרה - במלה "מקלה", הדומה ל"מקלל" - ואינה שווה לה!

76 הרשב"ם כאן מעיר: "מקלה אביו - במקום בית גדולו, אין אחרים רגילים שם", ועיין בראב"ע לשמות, כי, יא: "כבד את אביך ואת אמך... והייב מיתה על המקלל כי השומעים ישמעו הקללה מפיו, ולא חייב כן על המקלה כי המקלה יוכל לעשות גם-כן בכתו, ע"כ ציוה הכתוב שיהיה במלת ארור ככל הכתובים שהם בסתר".
77 דברים, י"ט, יד.

78 עיין רש"י על הפסוק בשופטים: "והלא כבר נאמר לא תגזול... למד על העוקר תחום חבירו שעובר עליו בשני לאוין".

79 ויקרא, י"ט, יג.

80 גם כאן מעיר הראב"ע: "...כי הוא דבר נסתר", והרשב"ם: "וכן מסיג גבול בגניבה הוא עושה, שאם יראה ימחה בידו", ועיין רמב"ן על הפסוק בשופטים: "וטעם אשר גבלו ראשונים - שלא ישנה התחום הישן בסתר, ויאמר בכאן היה מעולם, והזהיר הכתוב בהווה, כי התחום החדש ניכר וידוע הוא ואין אדם משנה אותו".

31 ויקרא, י"ט, יד. 32 עיין רש"י שם.

אולם בנוסף לזה, משתמשת התורה כאן בלשון שונה - במקום לשון הכשלה שבאסור, יש כאן לשון אחרת, "רכה" יותר: "משגה", משרש "ש.ג.ה." שמשמעותו טעות ושגגה. התורה רומזת כאן להכשלה נסתרת, שנובעת לכאורה מהון טעות בלבד וללא כוונת זדון, אלא שהמכשיל, שיודע היטב את האמת, ארוך הוא⁸³.

כבר ראינו שבמערכת המשפט, על כוחה וסמכויותיה, קיים חשש רציני לנצול סמכויות לרעה - לכן יש ברשימת הקללות שתיים העוסקות בנושא זה:

"ארוך מטה משפט גר יתום ואלמנה" - כפי שכבר ראינו הטיית משפט היא מעשה חמור מאד, של עשיית רשע במסוה של צדק, אולם הטיית משפט של אנשים מסכנים ומדוכאים שאין מי שעומד מאחריהם ואין מי שילוחם את מלחנתם - הוא מעשה נסתר יותר, ולכן גם חמור יותר - שהעושה אותו מקולל בקללת "ארוך"⁸⁴.

"ארוך יסו שחד להכה נפש דם נקי" - בשני מקומות הזהירה התורה על השוחד, ובשניהם נקטה בלשון מיוחדת: "כי השחד יעור נקהים..."⁸⁵, "כי השחד יעור עיני חכמים..."⁸⁶ - כל מהותו של השוחד הוא הסתרת האמת, מעשה של עורון השכל, ובצדו גם עורון העינים. בנוסף לכך, מעשה זה נעשה בסתר, מאחורי גבו של הקרבן, שאינו מודע לקנוניא הנרקמת נגדו ואין הוא יכול לעשות נגדה דבר, כיון שהפגיעה בו נעשית ע"י האנשים הממונים על שמירת החוק והצדק, ובחסותם, לכן באה כאן קללת "ארוך".

83 הראב"ע, גם כאן, לשיטתו: "ומשגה עור גם-כן לא יוכל לפרסם מי שהשגהו".

84 וכך לשון הראב"ע: "... כי אין להם עוזר, והנה גם הוא בסתר, והזכיר הגר היתום והאלמנה כי אם יטהידיין משפט אחרים יערערו עליו ויפרסמוהו והגר והיתום והאלמנה אין להם כח...". והרשב"ם מעיר: "וכן משגה עור ומטה משפט כל אלו ובריי סתר".

85 שמות, כ"ג, ח.

86 דברים, ט"ז, י"ט.

ולסיום, ישנה קללה כללית: "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשת אתם".

גם בקללה זו, הנראית במבט ראשון רגילה להלוטין, אפשר למצוא ייחור: אין כאן קללה כנגד אי ק י ו ם התורה, אלא כנגד אי ה ק מ ת התורה - יש הכול ברור בין קיום התורה, קיום המצוות. והמנעות מהעבירות הכתובות בתורה, לבין הקמת התורה, כביכול סיוע ועזרה לתורה, שהוא ציווי הרבה יותר כללי והרבה פחות מוגדר, המתייחס למטרות הרוחניות של התורה, מעין "קדש עצמך במותר לך". קללה זו מכוונת כלפי האנשים המסתפקים בחובותיהם ה"פורמליים" בלבד, תוך התעלמות מהמטרות הפנימיות של התורה והמצוות. אין ביכולת ביה"ד להעניש אנשים אלו - ולכן דווקא הם נתקללו ב"ארור".⁸⁷

מצאנו, אם-כן, מכנה משותף לכל ה"ארורים" שבפרשת הקללה והברכה, וע"פ מכנה משותף זה מובן היטב מדוע רווקא אלו נתקללו בארור, וכלשון הרשב"ם: "שעל עבירות שבגלוי לא באו לקלל, כי בי"ד יענשו על הגלויות, כמו שכתוב בסוף כל הקללות: "הנסתרות להי אלהינו" - הוא יקה נקמה מן הנסתרות, שהרי נתקללו בשם הקב"ה...". דבר זה משתלב היטב הן עם המשמעות הכללית של לשונות הקללה בכל המקרא, והן עם ההקשר של הציווי: הברית הנכרתת בין הקב"ה לעם-ישראל, ברית שצמודה לה סללה למפירה. עתה נחזור לספר יהושע ולשאלות בהן פתחנו.

37 הרשב"ם על קללה זו מפרש: "ארור אשר לא יקים - על כל עבירות שנסתרו", והראב"ע: "כי קלל על מצות לא תעשה הנזכרים, וקיל מי שלא ישמור גם בסתר מצוות עשה..."; ועיין ברמב"ן שמפרש את הקללה הזו כנגד הכופרים באמונות וביצות של התורה ולא כנגד העוברים על המצוות המעשיות, ומסביר את הירושלמי, שהכוונה למנהיגי העם, שעליהם להקים את התורה ביר המבטלים אותה.

ד. "חק ומשפט בשכם"

ע"פ העקרון שראינו, נראה לענ"ד לקבוע את זמן מעמד הברכה והקללה לכנוס שכנס יהושע את העם לקראת מותו בשכם⁸⁸. קביעה זו נובעת מכמה סיבות, ואפרטן:

1. ה ת ו כ ו

תוכן הכנוס של העם ע"י יהושע ותכליתו הוא חדוש הברית בין הקב"ה לעם-ישראל: "ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם"⁸⁹. לברית זו צמודה הסנקציה למקרה של הפרה: "ויאמר יהושע אל העם... כי תעזבו את ה' ועברתם אלהי נכר ושב והרע לכם וכלה אתכם אחרי אשר הטיב לכם"⁹⁰. כפי שראינו, מעמד הברכה והקללה קשור קשר הדוק לברית בין הקב"ה לעם-ישראל, והציווי עליו ע"י משה מהווה בעצם ציווי לחידוש הברית בארץ-ישראל. סברה זו נהמכת ע"י פסוק המופיע בפרשת בצוע אותו מעמד: "ואחרי כן קרא את כל דברי התורה הברכה והקללה ככל הכתוב בספר התורה"⁹¹. מסתבר מאד שהנוכח והקללה שקורא יהושע אחרי מעמד הברכה והקללה, הן אונן ברכות וקללות של פרשת התוכחה האמורות מיד אחרי הציווי על אונן מעמד, והמסתיימות בפסוק: "אלה דברי הברית..."⁹².

2. ה מ ק ו ם

מקום כנוס העם ע"י יהושע הוא שכם - וזה דבר תמוה מאד, שהרי מקוט מושבו של יהושע הוא בתמנת-כרה שבהר אפרים⁹³, ואילו אהל-מועד נמצא בשילה⁹⁴, א"כ אין שום סיבה, לכאורה, לאסוף את העם דווקא לשכם! שאלה זו מתיישבת היטב אם נצמיד לכנוס זה את מעמד הברכה והקללה החייב להיערך בשכם.

3 יהושע, כ"ד. אין בכוונתי לדון כאן במכלול הבעיות שמעלה

פרשת כנוס זה, אלא רק בקשר שלו לענינו.

88 שם, פסוק כה. 90 שם, נסוקים יט-כ.

91 שם, ה', לד. 92 דברים, כ"ח, כט.

93 יהושע, י"ט, מט-נ. 94 שם, י"ח, א.

3. העם

בכנוס העם ע"י יהושע נאמר: "ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה ויקרא לזקני ישראל ולראשיו ולשפטיו ולשטריו ויטיצבו לפני האלהים"⁹⁵. פסוק זה מקביל כמעט במדויק לפסוק בפרשת הברכה והקללה: "וכל ישראל וזקניו ושטריו ושפטיו עמדים מזה ומזה לארן..."⁹⁶ ובהמשך "לא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל והנשים והטף והגזר ההלך בקרבם"⁹⁷. הקבלה זו מתהדקת עוד יותר ע"י השוואה לפסוק אחר, בתורה⁹⁸: "אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחטב עצין עד שאב מימן לעברך בברית ה' ובאלתו אשר ה' אלהיך כרת עמך היום". פסוק זה פותח את פרשת נצבים, פרשה שבה מגיע לשיא הנושא המופיע בחלקו האחרון של ספר דברים: כריתת הברית בין ישראל לקב"ה. מעמד הברכה והקללה מהווה חלק מכריתת ברית זו, וגם בציווי עליו מודגש היטב נושא העם - הן בפירוש השבטים והן במספר הקללות⁹⁹.

4. "האלה אשר במקדש ה'"

שני ביטויים קשים מופיעים בפרשת כינוס העם בשכם - אחד בתחילת הפרשה ואחד בסופה. בפסוק הפותח את הפרשה נאמר: "ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה ... ויתיצבו לפני הא-להים"⁹⁵. מה מגריר כינוס זה כהתיצבות לפני הא-להים? שאלה זו מתחדדת לאור ההשוואה לפסוק הפותח את פרשיית הכינוס הראשון של יהושע את העם - בפרק הקודם^{99א}. שני הפסוקים דומים מאוד, מלבד ביטוי זה שאינו מופיע שם. ביטוי קשה אף יותר נמצא בסיום הפרשה: "ויקח אבן גדולה

95 שם, כ"ד, א.

96 שם, ח', לג.

97 שם, פסוק לה.

98 דברים, כ"ט, ט-יא.

99 עיין לעיל בתחילת חלק ב', ובהערה 11.

99א יהושע כג, ב.

ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה' 199 - לאיזה "מקדש ה'" הנמצא בשכם מתכוון הכתוב? - הרי, כפי שכבר ראינו, המשכן נמצא בשילה! שני ביטויים אלו יתבארו היטב אם נניח שבאותו כינוס התקיים גם מעמד הברכה והקללה - שהרי במעמד זה תפס מקום חשוב ארון ברית ה' - עובדה המגדירה את כל המעמד כהתיצבות, ואת המקום כ"מקדש מעט".

לפני הא-להים 199

הוראה זו תתחזק ע"י השוואה לפסוק הפותח את פרשת נצבים, פרשה הקשורה, כפי שראינו, קשר הדוק לפרשת הברכה והקללה: "אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אל-היכם..."¹⁹⁹

5. ה ק ב ל ה

הן במעמד הברכה והקללה והן בכנוס בשכם העם לא שומע את נאום יהושע באופן פאסיבי (כמו, למשל, בכנוס הראשון שיהושע עורך - עיין יהושע פרק כ"ג.), אלא מקבל על עצמו את ההתחייבות באופן אקטיבי: במעמד הברכה והקללה מדגישה התורה אחרי כל קללה וקללה: "ואמר כל העם אמן", כך גם בכנוס העם בשכם: "ויען כל העם ויאמר חלילה לנו מעזב את ה'..."¹⁰⁰, "ויאמר העם אל יהושע לא כי את ה' נעבד"¹⁰¹, "ויאמרו העם אל יהושע את ה' אלהינו נעבד ובקולו נשמע"¹⁰².

6. ה ס ק י ר ה ה ס ט ו ר י ת

לפני כריתת הברית בשכם סוקר יהושע את ההסטוריה של עם-ישראל מימי תרח עד ימיו שלו¹⁰³, סקירה זו דומה, במספר נקודות, לסקירה ששמה התורה בפיו של מביא הבכורים בתחילת פרשת כי-

199 הביטוי "לפני ה'" או "לפני הא-להים" מופיע עשרות פעמים במקרא בהקשר של משכן, מקדש או ארון ה'. וארמ"ל.

199 יהושע כד, כו. 199 דברים כט, ט. 100 יהושע, כ"ד, טז.

101 שם, פסוק כא. 102 שם, פסוק כד. 103 שם, פסוקים ב - יג.

104 דברים, כ"ו, א-יא.

תבוא¹⁰⁴. פרשה זו של וידוי בכורים סמוכה לפרשת הציווי על מעמד הברכה והקללה, ומהווה כעין פתיחה לה¹⁰⁵.

בנוסף לכל אלה, ביטויים דומים רבים קושרים את הפרשיות זו לזו: "... ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו תק ומשפט בשכם"¹⁰⁶ מקביל לפסוק בכי-תבוא, בפרשיה שלפני פרשת הציווי על מעמד הברכה והקללה: "היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשת את התקיים האלה ואת המשפטים..."¹⁰⁷.

בשכם: "ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים"¹⁰⁸,
ובכי-תבוא: "וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת..."¹⁰⁹.
בשכם: "... ויקח אבן גדולה ויקימה שם..."¹⁰⁸,
ובכי-תבוא: "... והקמות לך אבנים גדולות..."¹¹⁰ ועוד.

לסיכום, מסיבות רבות נראה לומר שמעמד הברכה והקללה התקיים בסמוך לכנוס העם בשכם לפני מות יהושע^{110א}. עתה אנו חוזרים לשאלה העקרית - אם כך הדבר, מדוע נכתבה פרשה זו במקום אחר? על כך ננסה לענות בפרק החמישי והאחרון במאמרנו.

ה. "גם את זה לעומת זה".

ספור מעמד הברכה והקללה ביהושע ממוקם בין פרשיות יריחו והעי מצד אחד לפרשיות הגבעונים ומלחמת מלכי הדרום מצד שני. הקשר בין אותו מעמד והפרשיות הסמוכות לו נמצא בצורת פסוקים בודדים, הנמצאים באותן פרשיות, והעוסקים, באופן גלוי או סמוי, בנושא הקללה.

105 גם בעל ההגדה של פסח ראה את הקשר בין הפרשיות - עיין בתחילת ההגדה ואכמ"ל.

106 יהושע, כ"ד, כה.

107 דברים, כ"ו, טז.

108 יהושע, כ"ד, כו.

109 דברים, כ"ז, ח.

110 שם, פסוק ב.

110א ועיין סוטה לג: תודיה "מול" שמביא דעה זו בשם ר' ישמעאל בירושלמי.

אחרי השמדת יריחו משביע יהושע: "ארוך האיש לפני ה' אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה"¹¹¹. את עכן המועל בחרם מקלל יהושע: "ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך ה' ביום הזה..."¹¹² את מלך העי תולה יהושע אך מקפיד להוריד את נבלתו "כנא השמש",¹¹³ וכך הוא עושה גם לחמשת מלכי הדרום¹¹⁴ - וכבר הסברנו את נמוק התורה לדין זה: "כי קללת אלהים תלוי"¹¹⁵.

גם בפרשת הגבעונים אנו מוצאים קללה: "ועתה ארורים אתם ולא יכרת מכם עבד וחטבי עצים ושאבי מים לבית אלהי"¹¹⁶.

מיקום פרשת הברכה והקללה בין כל הפרשות הללו בא להעיר את לבנו לקשר זה, שהוא נסתר וסמוי מן העין אך יש לו משמעות עמוקה: יהושע הוא מנהיג בלתי מעורער, שכח עצום מרוכז בידיו¹¹⁷ - אך יהושע הוא גם המנהיג היודע את המגבלות המוסריות המוטלות על כוחו, אינו חורג מסמכותו ולא משתמש בה לרעה. לכן הוא מקפיד להוריד את גופות המלכים התלויים לפנות ערב. אחרי שמטרת התליה - עדוד לוחמיו והעלאת מורל העם במלחמתו - הושגה¹¹⁸, אין הוא ממשיך להתעלל בגויות אלא מורידם מהעץ וקוברם. באופן זה הוא לא מביא על עצמו את "קללת האלהים", הבאה על השופטים המשתמשים בכוחם למטרות נקמה חסרות תועלת.

111 יהושע, ו', כו. 112 שם, ז', כה.

113 שם, ח', כט. 114 שם, י', כז.

115 דברים, כ"א, כג. 116 "יהושע, ט', כג.

117 עיין יהושע, א', יח: "כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצוונו יומת".

118 שם, י', כד: "...ויקרא יהושע אל כל איש ישראל ויאמר אל קציני אנשי המלחמה ההלכוא אתו קרבו שמו את רגליכם על צוארי המלכים האלה... ויאמר אליהם יהושע אל תראו ואל תחתו חזקו ואמצו כי ככה יעשה ה' לכל איביכם אשר אתם נלחמים אתם".

אולם ביתר תוקף מובלטת תכונה זו בהתנהגותו בפרשת הגבעונים: אחרי שהוא נשבע להם הוא מקפיד שלא להורגם, למרות שהם נתונים כליל לחסרו ולמרות העובדה שהשבועה הוצאה ממנו בעורמה וברמאות: "... אנחנו נשבענו להם ועתה לא נוכל לנגע בהם זאת נעשה להם והחיה אותם ולא יהיה עלינו קצף על השבועה אשר נשבענו להם... ויעש להם כן ויצל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום". יותר מזה - בכח אותה שבועה הוא נחלץ להצילם מידי מלכי הדרום הצרים עליהם, למרות שיכול היה לנצל את ההזדמנות ולתת למלכי הדרום להשמידם. מכח רמה רוחנית ומוסרית כה גבוהה יכול יהושע לקלל את האנשים ההפוכים לו. בתכונותיו - את הבוגדים וכפויי הטובה. כך הוא מקלל את האיש שיבנה "את העיר הזאת את יריחו"¹¹¹ - מטרת האסור לבניית העיר היא הנצחת הנס הגדול שעשה הקב"ה לעמו. האיש הבונה את העיר - כופר בטובה הוא. כך הוא מקלל את עכן, המועל בחרם בסתר, ומטמין את הגזילה "בארץ בתוך האהלי",¹¹⁹ וע"י כך בוגד הן באלהיו והן בעמו. מכח זה הוא מקלל את הגבעונים שעשו "גם המה בערמה"¹²⁰ ו"סחטו" את השבועה מבני-ישראל ברמאות ובתכנות. משמעות הקללה, הבאה בצמוד למעשי בגידה והפרת אמון וברית מתגלית לנו כאן בצורה מדויקת להפליא.

מול דמותו של יהושע נצבת, הרבה אחריו, דמותו של מנהיג אחר, ההפוכה ליהושע בתכונה זו: "ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחרי שנה ויבקש דוד את פני ה' ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים"¹²¹. מול יהושע המקפיד על קיום שבועתו בכל מחיר נמצא שאול המפר את השבועה וממית את הגבעונים. והגבעונים, אותם "ארורים", נשארים בתכונתם: "והגבעונים לא מבני ישראל המה"¹²², ולכן מובנת גם בקשתם: "ויאמרו לו הגבענים אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו... האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו 119 שם, ז', כא.

121 ש"ב, כ"א, א.

120 שם, ט"ד.

122 שם, פסוק ב.

נשמדנו מהתיצב בכל גבל ישראל יתן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום להי בגבעת שאול בחיר הי" 123 - אין הם חפצים בכסף וזהב לתועלתם, כל רצונם הוא נקמה פראית, חסרת כל טעם, בזרעו של שאול - שלא חטא כלפיהם ולא פשע. ולא זו בלבד: "ויתנם ביד הגבעונים ויקיעם בהר לפני הי ויפלו שבעתם יחד והמה המתו בימי קציר בראשנים בתחלת קציר שערים ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור מתחלת קציר עד נתד מים עליהם מן השמים..." 124 - הגבעונים משאירים את בני שאול תלויים במשך חדשים שלמים, בנגוד מפורש לאסור התורה "לא תלין נבלתו על העץ" 115. הגבעונים, העושים בעורמה, המקוללים ע"י יהושע - עליהם חלה גם "קללת אלהים" על התנהגותם חסרת המעצורים, על השמוש בכח שניתן להם בצורה שפלה מאין כמוה.

את הלקח הזה - כוחה של שבועה ומשמעותה של קללה - נוכל ללמוד מפרשת מעמד הברכה והקללה.